

Орел Марія Григорівна,

доктор наук з державного управління, професор кафедри публічного адміністрування, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2, e-mail: orelmailm@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-9071-5602>

Orel Mariia Hryhorivna,

Doctor of Public Administration, Professor at the Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management, 03039, Kyiv, Frometivska str., 2, e-mail: orelmailm@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0002-9071-5602>

Клочко Олексій Анатолійович,

аспірант кафедри публічного адміністрування, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», 03039, м. Київ, вул. Фрометівська, 2, e-mail: olexiy.klochko@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3482-5054>

Klochko Oleksii Anatoliiovych,

Postgraduated Student at the Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management, 03039, Kyiv, Str. Frometivska, 2, e-mail: olexiy.klochko@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3482-5054>

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ Й ОБОРОНИ У ВІДПОВІДНОСТІ ДО СТАНДАРТІВ НАТО

Анотація. Мета роботи. У статті досліджувались актуальні проблеми нормативно-правового забезпечення сектору безпеки й оборони у відповідності до стандартів НАТО.

Методологія. Дослідження розпочалося з комплексного аналізу управління у сфері національної безпеки, актуальних, нагальних проблем нормативно-правового забезпечення сектору безпеки й оборони, що мало на меті здійснити пошук напрямів розвитку ефективної системи управління та визначити подальші напрями адаптації у відповідності до стандартів НАТО. За основу було взято аналітичний аналіз нормативних актів й наукових праць з використанням контент-аналізу, структурно-функціонального, системного, компаративного та абстрактно-логічного методів.

Наукова новизна. Унаслідок цього було визначено, що однією із ключових вимог для отримання Україною Плану дій щодо членства в НАТО та подальшого поглиблення євроатлантичної інтеграції з метою набуття членства в Альянсі є упровадження стандартів Північноатлантичного альянсу у вітчизняне законодавство. Було акцентовано увагу саме на питанні виконання вказаних завдань, основним з яких було визначено імплементацію стандартів процедур НАТО у систему нормативно-правового забезпечення, яка регулює відносини в секторі безпеки й оборони. Особливо було виокремлено значну частину вже опрацьованих та прийнятих рішень щодо впровадження стандартів НАТО.

Висновки. Так, у процесі стандартизації і досягнення стану взаємосумісності сектору безпеки і оборони України з відповідними силами НАТО визначено низку актуальних проблем взаємосумісності нормативно-правового забезпечення сектору безпеки й оборони зі стандартами НАТО, це зокрема: співвідношення понятійно-категорійного апарату оборонного сектору України з тим, що використовується в Альянсі; дотримання принципів верховенства права і прав людини, здійснення демократичного цивільного контролю над збройними силами, створення належної структури планування та виконання оборонного бюджету. Визначено, що нормативно-правове законодавство у секторі безпеки й оборони потребує подальшого вдосконалення щодо дотримання основних принципів діяльності НАТО.

Ключові слова: національна безпека, нормативно-правове забезпечення, Збройні Сили України, сектор безпеки й оборони, процес реформування, стандарти НАТО.

CURRENT PROBLEMS OF LEGISLATIVE SUPPORT OF THE SECURITY AND DEFENSE SECTOR IN ACCORDANCE WITH NATO STANDARDS

Abstract. The purpose of the research. In the article examines current problems of legislative support of the security and defense sector in accordance with NATO standards.

Methodology. The study began with a comprehensive analysis of management in the sphere of national security, topical, urgent problems of regulatory support of the security and defenses sector. This was intended to search for directions for the development of an effective management system and identify further areas of adaptation in accordance with NATO standards. An analytical analysis of normative acts and works using content analysis, structural-functional, systemic, comparative and abstract-logical methods was taken as a basis.

Scientific novelty. As a result, it was determined that the introduction of NATO standards into domestic legislation is one of the key requirements for Ukraine to receive the NATO Membership Action Plan and further deepen Euro-Atlantic integration with the aim of joining the Alliance. Attention was focused specifically on the issue of performing these tasks. The main one was the implementation of NATO procedures standards in the system of legal and regulatory support governing relations in the security and defenses sector. Separately, a significant part of the already worked out and adopted decisions on the implementation of NATO standards was highlighted.

Conclusions. Thus, the number of topical issues of interoperability of legal and regulatory support of the security and defenses sector with NATO standards in the process of standardization and achievement of the state of interoperability of the security and defense sector of Ukraine with the corresponding NATO forces were identified. These are: the correlation of the conceptual and categorical apparatus of the defense sector of Ukraine with that used in the Alliance; upholding the principles of the rule of law and human rights; implementing democratic civilian control of the armed forces; creating an appropriate structure for planning and implementing the defense budget. It was determined that the regulatory and legal legislation in the security and defense sector requires further improvement of compliance with the basic principles of NATO activities.

Key words: national security, legislative support, Armed Forces of Ukraine, security and defense sector, reform process, NATO standards.

Вступ.

В умовах актуалізації усіх аспектів оборонної діяльності держави, формування та реалізації державної політики щодо забезпечення

національної безпеки важливим проблемним питанням є система нормативно-правового забезпечення сектору безпеки й оборони. Започатковані в Україні процеси реформування сек-

тору безпеки й оборони перебувають у процесі трансформації та приведені до сумісності зі збройними силами країн-членів НАТО. Імплементация нормативно-правового забезпечення сектору безпеки й оборони до стандартів армій держав – членів НАТО, наближення їх розвитку до принципів і стандартів, прийнятих в арміях розвинутих держав – членів НАТО, є пріоритетним завданням.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою. Процесу реформування Збройних Сил України згідно зі стандартами НАТО присвячено дослідження С. Полторака, Є. Романенка, С. Стріхи, О. Червякової та ін. Окремі питання військової стандартизації у сфері безпеки й оборони в контексті імплементації та використання стандартів НАТО розглянуті певним чином у наукових працях А. Семенченка, А. Павліковського, В. Фролова, Ф. Саганюка, В. Павленка та ін.

Разом із цим зауважимо, що питанням нормативно-правового забезпечення сектору безпеки й оборони у відповідності до стандартів НАТО досі не приділено належної уваги, тому метою статті є розгляд актуальних проблем нормативно-правового забезпечення сектору безпеки й оборони у відповідності до стандартів НАТО.

2. Нормативно-правове забезпечення сектору безпеки й оборони.

Політика національної безпеки України ґрунтується на положеннях Конституції України щодо реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в Організації Північноатлантичного договору. У Стратегії національної безпеки України зазначено, що для зміцнення особливого партнерства з НАТО та набуття повноправного членства в Організації Північноатлантичного договору Україна планує досягти в максимально стислі строки достатньої взаємосумісності Збройних Сил України та інших складових сектору безпеки і оборони з відповідними структурами держав Альянсу та суттєво активізувати реформи у рамках імплементації річних національних програм під егідою Комісії Україна – НАТО.

Стратегією воєнної безпеки України визначені цілі, пріоритети та завдання реалізації державної політики у сфері безпеки й оборони. Сили оборони України повинні бути побудовані на національних і євроатлантичних цінностях, взаємосумісні з відповідними компетентними органами держав-членів НАТО та спроможні робити гідний внесок у проведення операцій НАТО.

Згідно зі Стратегією воєнної безпеки України необхідно завершити впровадження у силах оборони військових (адміністративних, оперативних і технічних) стандартів, прийнятих у збройних силах держав-членів НАТО.

Слід зазначити, що з моменту отримання незалежності в Україні вибудовано певну систему законодавства у секторі безпеки й оборони на використанні принципів, які суттєво відрізняються від стандартів Організації Північноатлантичного договору (НАТО). Зміни, що вносились до основних законів, носили ситуативний характер, було відсутнє стратегічне бачення напрямку оборонної реформи і, як наслідок, розвитку військового законодавства.

Тому державна політика щодо адаптації законодавства в секторі безпеки й оборони до стандартів Організації Північноатлантичного договору (НАТО) має формуватися як складова частина правової реформи в Україні та спрямовуватися на забезпечення єдиних підходів до нормопроєктування, обов'язкового врахування вимог законодавства НАТО під час нормопроєктування, підготовки кваліфікованих спеціалістів, створення належних умов для інституціонального, науково-освітнього, нормопроєктного, технічного, фінансового забезпечення процесу адаптації законодавства України (Кривенко, 2021).

3. Аналіз кроків щодо реформування законодавства у сфері сектору безпеки й оборони.

Аналітичною доповіддю Національного інституту стратегічних досліджень (1) були передбачені дієві кроки з реформування законодавства у сфері сектору безпеки й оборони, зокрема передбачалось нормативно-правове забезпечення таких кроків:

- розбудова оновлених органів сектору безпеки і оборони відповідно до загальноєвропейських норм, із запровадженням принципів державності, патріотизму, компетентності, демілітаризації, координування, ефективної взаємодії, чіткого розподілу завдань і усунення дублювання функцій;

- індивідуальний підхід до кадрів та збереження високопрофесійного потенціалу без втрати боєздатності правоохоронних, розвідувальних, судових органів, спецслужб;

- запровадження нових цивільно-військових відносин;

- врахування соціальних змін, особливо динамічних і таких, що «бурхливо» розвиваються при оновленні «національнобезпекового» законодавства;

- уточнення компетенції, правових, організаційних та інших засад функціонування

державних і недержавних суб'єктів сектору безпеки, способів удосконалення кадрового забезпечення;

- дієвий соціальний і правовий захист особового складу силових структур сектору безпеки і оборони;

- відповідність процесу інтеграції держави в європейський та євроатлантичний політичний, економічний і безпековий простори, врахування досвіду провідних країн;

- більш широке залучення інститутів громадянського суспільства до розгляду проблем національної безпеки і оборони України;

- надійна система протидії корупції у секторі безпеки і оборони.

Ураховуючи теоретичні надбання, доцільно констатувати, що проблема належного нормативно-правового забезпечення сектору безпеки й оборони постає як надзвичайно актуальна та потребує суспільного і державного вирішення (Глобальна та національна безпека).

4. Візія розвитку Збройних Сил України на найближчі 10 років та в подальшому.

Із метою побудови Збройних Сил України за принципами НАТО, досягнення критеріїв членства в Альянсі Генеральний штаб Збройних Сил України у січні 2020 року оприлюднив Візію розвитку Збройних Сил України на найближчі 10 років та в подальшому. Документ дає бачення реформ із метою максимального структурного наближення Збройних Сил України до збройних сил країн НАТО.

Станом на початок 2021 року у Збройних силах України опрацьовано 192 документи, з яких запроваджено 128 стандартів НАТО, на основі положень яких розроблено 145 національних і військових нормативно-правових актів і нормативних документів. Також ухвалено позитивне рішення стосовно 52 стандартів та запровадження їх у 2021–2025 роках.

Наявні й заяви про впровадження в Україні на січень 2021 року 292 стандартів та керівних документів НАТО шляхом розроблення 317 національних документів (оперативних – 205, матеріальних – 86, адміністративних – 26), що у відсотковому співвідношенні складає близько 19% угод зі стандартизації НАТО (15).

Варто враховувати, що швидкість процесу переходу на стандарти НАТО до моменту, який дозволяє досягти взаємосумісності, у кожній державі – члена Альянсу був свій. І жодна із цих держав не впровадила всіх стандартів НАТО, а в деяких частка впровадження сягає лише близько 25% від загальної кількості нормативних документів (15).

Слід також зазначити, що близько 65% стандартів НАТО складають документи оперативного напрямку, близько 20% – матеріальні та технічні документи, і близько 15% – адміністративні, кожні 3 роки переглядаються (Голопатюк, 2016).

У матеріалах аналізу Громадською спілкою «Коаліція Реанімаційний пакет Реформ» опрацювання та прийняття рішення щодо впровадження стандартів НАТО зазначається, що документи стандартів НАТО можуть включати певні супровідні чи додаткові документи, які при незмінності угод можуть змінюватися (Козій, 2019). Це дозволяє оперативно коригувати стандарти та угоди під реалії сучасних викликів, а для таких країн, як Україна, посилює потребу у постійному моніторингу рішень Альянсу.

Але слід зазначити про існування проблеми взаємосумісності із НАТО співвідношення понятійного апарату оборонного сектору України з тим, що використовується в Альянсі. Частково законопроектом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань національної безпеки» ця проблема вирішується, введенням термінів, які застосовуються в НАТО і є зрозумілими для наших партнерів по Альянсу.

Важливим також є врахування у чинному законодавстві численних вимог стандартів НАТО, а саме організаційно-правового визначення засад державної політики щодо дотримання принципів верховенства права і прав людини, здійснення демократичного цивільного контролю над збройними силами, створення належної структури планування та виконання оборонного бюджету.

Окремої уваги потребує державне управління у секторі безпеки й оборони, до числа яких, у першу чергу, належить здійснення належної систематизації у сфері національної безпеки із чітким розмежування функцій та компетенції державних органів у відповідності до конституційної вимоги розподілу влади на законодавчу, виконавчу та судову, усунення дуалізму та зайвої «виключності» статусу окремих державних органів у системі влади (Доронін, 2019).

Варто звернути увагу на те, що система нормативно-правового забезпечення у секторі безпеки й оборони України є багаторівневою. Вертикальний рівень системи передбачає залежність усіх нормативно-правових актів від положень Конституції України, зосередження визначальних та неодмінних правових нормативів у законодавчих актах, відповідність актів Президента держави, Уряду, відомчих нормативно-правових

актів вимогам Конституції та законам. У той час як горизонтальний її рівень визначає напрями правового регулювання, якими є статуси державних інститутів, що діють у сфері оборони; організаційно-правові та функціональні особливості діяльності Збройних Сил України, інших передбачених законом військових формувань, спеціальних правоохоронних органів або ж правоохоронних органів спеціального призначення (зі спеціальним статусом); організація діяльності оборонно-промислового комплексу та ресурсне забезпечення оборони держави; статус військовослужбовців, соціально-правовий захист військовослужбовців і членів їхніх сімей; правоохоронна діяльність у сфері оборони та здійснення правосуддя тощо.

Система законодавства у секторі безпеки й оборони України у структурному значенні загалом відповідає системі законодавства у цій сфері країн-членів Північноатлантичного договору. Проте існують певні відмінності змістового характеру, такі як національні особливості, що не є перешкодою для вирішення завдань на шляху інтеграції до НАТО.

Окрім того, залишається невирішеною проблема узгодження положень основних законодавчих актів у сфері оборони України, якими є Закони України «Про оборону України» та «Про Збройні Сили України» з положеннями, що містить Закон України «Про національну безпеку України» стосовно статусних ознак інститутів Головнокомандувача Збройних Сил України, начальника Генерального штабу Збройних Сил України, Міністра оборони України.

Висновки. Таким чином, ми можемо зробити висновок, що нормативно-правове законодавство у секторі безпеки й оборони є необхідним і першочерговим фактором для проведення практичного реформування сектору безпеки й оборони України та потребує подальшого вдосконалення щодо дотримання основних принципів діяльності НАТО. У процесі стандартизації й досягнення стану взаємосумісності сектору безпеки і оборони України з відповідними силами НАТО визначено низку актуальних проблем взаємосумісності нормативного-правового забезпечення сектору безпеки й оборони із стандартами НАТО, це зокрема: співвідношення понятійно-категорійного апарату оборонного сектору України з тим, що використовується в Альянсі; дотримання принципів верховенства права і прав людини, здійснення демократичного цивільного контролю над збройними силами, створення належної структури планування та виконання оборонного бюджету.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки». Київ : НІСД, 2014. 148 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-12/Dopovid_Prezudentps-0ab72.pdf.
2. Візія Генерального штабу ЗС України щодо розвитку Збройних Сил України на найближчі 10 років. URL: <https://www.mil.gov.ua/special/news.html?article=55107>.
3. Військове право України : підручник / за заг. ред. А.М. Колодія, О.В. Кривенка, В.Й. Пашинського. Київ : НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2019. 392 с.
4. Глобальна та національна безпека : підручник / авт. кол.: В.І. Абрамов, Г.П. Ситник, В.Ф. Смолянюк та ін. ; за заг. ред. Г.П. Ситника. Київ : НАДУ, 2016. 784 с.
5. Голопатюк Л.С., Литовченко В.М. Стандарти Альянсу. *Оборонний вісник*. 2016. № 12. С. 4–9.
6. Доронін І.М. Організаційно-правові аспекти трансформації системи сектору національної безпеки та оборони. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 230–233.
7. Козій І., Тарасюк Т. Стандарти НАТО: прогрес впровадження в Україні / Громадська спілка «Коаліція Реанімаційний Паке́т Реформ», 2019. URL: <https://trp.org.ua/news/standarty-nato-prohres-vprovadzhenia-v-ukraini/>.
8. Кривенко О. Проблеми розвитку системи військового законодавства та його адаптації до стандартів Організації Північноатлантичного договору (НАТО). *Розвиток законодавства України у сфері оборони: проблеми адаптації до стандартів НАТО та шляхи їх вирішення* : матеріали Науковопрактичної конференції. м. Київ, 23 квітня 2021 року / упоряд.: П.П. Богуцький, В.Г. Пилипчук, С.О. Дорогих. Київ, 2021. С. 31–35.
9. Оборонна реформа: системний підхід до оборонного менеджменту : монографія / А. Павліковський, В. Фролов, Ф. Саганюк, В. Павленко та ін. ; за ред. А. Сиротенка. Київ : НУОУ, 2020. 306 с.
10. Полторак С.Т. Трансформація системи військової освіти України на шляху до досягнення стандартів НАТО. *Наука і оборона*. 2018. Вип. 2. С. 3–10.
11. Про Стратегію воєнної безпеки України : Указ Президента України № 121 від 25 березня 2021 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>.
12. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України № 392 від 14 вересня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>.
13. Романенко Є.О. Реформування Збройних сил України за стандартами НАТО. Публічне урядування. 2016. No 3. С. 142–150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pubm_2016_3_15.
14. Семенченко А.І. Ефективність державного управління у сфері забезпечення національної безпеки.

URL: http://defpol.org.ua/site/index.php/uk/publikaci/doc_download/1.

15. Стандарти НАТО механізм і темпи впровадження, адаптація до українських реалій / Сайт МО України. URL: <https://www.mil.gov.ua/news/2021/02/12/standarti-nato-mehanizm-i-tempi-vprovadzhennya-adaptacziya-do-ukrainskih-realij/>.
16. Стріха С.В. Трансформація системи військової освіти України на шляху України до НАТО. *Вишкова освіта*. 2019. Вип. 2(40). С. 147–156.
17. Cherviakova O.V., Mekheda V.D. Violations of the laws or customs of war under military law: comparative analysis of international and internal legislation of Ukraine. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 152. С. 8–18.

REFERENCES

1. Analytichna dopovid Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen do pozacherhovoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovyshche Ukrainy u sferi natsionalnoi bezpeky». (2014). [*Analytical Report of the National Institute for Strategic Studies to the Extraordinary Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine «On the Internal and External Position of Ukraine in the Sphere of National Security»*] Kyiv, 148 p. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2015-12/Dopovid_Prezidentps-0ab72.pdf [in Ukrainian].
2. Viziiia Heneralnoho shtabu ZS Ukrainy shchodo rozvytku Zbroynykh Syl Ukrainy na nayblyzhchi 10 rokiv. (2020). [*Vision of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine on the development of the Armed Forces of Ukraine for the next 10 years*]. Retrieved from <https://www.mil.gov.ua/special/news.html?article=55107> [in Ukrainian].
3. Kolodiia A. M., Kryvenka O. V. and Pashynskoho V. Y. (2019). Viiskove pravo Ukrainy [*Military law of Ukraine*]. Kyiv, 392 p. [in Ukrainian].
4. Abramov V. I., Sytnyk H. P., Smolianiuk V. F. ta in. / za zah. red. H. P. Sytnyka. (2016). Hlobalna ta natsionalna bezpeka [*Hlobalna ta natsionalna bezpeka*]. Kyiv, 784 p. [in Ukrainian].
5. Holopatiuk L. S., Lytovchenko V. M. (2016). Standarty Aliansu [Alliance standards]. *Oboronnyi visnyk*, 12. P 4–9. [in Ukrainian].
6. Doronin I. M. (2019). Orhanizatsiino-pravovi aspekty transformatsii systemy sektoru natsionalnoi bezpeky ta oborony [Organizational and legal aspects of the transformation of the national security and defense sector]. *Porivnialno-analitychne pravo*. № 6. P. 230–233. [in Ukrainian].
7. Koziyi I. and Tarasiuk T. (2019). Standarty NATO: prohres vprovadzhenia v Ukraini [NATO standards: progress of implementation in Ukraine]. *Hromadska spilka «Koalitsiia Reanimatsiynyy Paket Reform»*. Retrieved from <https://rpr.org.ua/news/standarty-nato-prohres-vprovadzhenia-v-ukraini/> [in Ukrainian].
8. Kryvenko O. (2021). Problemy rozvytku systemy viiskovoho zakonodavstva ta yoho adaptatsii do stand-
artiv Orhanizatsii Pivnichnoatlantychnoho dohovoru (NATO) [Problems of development of the system of military legislation and its adaptation to the standards of the North Atlantic Treaty Organization (NATO)]. *Rozvytok zakonodavstva Ukrainy u sferi oborony: problemy adaptatsii do standartiv NATO ta shliakhy yikh vyrisshennia*. Kyiv, P.31-35. [in Ukrainian].
9. Pavlikovskyi A., Frolov V., Sahaniuk F., Pavlenko V. ta in.; za red. A. Syrotenka. (2020). Oboronna reforma: systemnyi pidkhid do oboronnoho menedzhmentu [*Defense reform: a systematic approach to defense management*]. Kyiv [in Ukrainian].
10. Poltorak S. T. (2018). Transformatsiia systemy viiskovoi osvity Ukrainy na shliakhu do dosiahnennia standartiv NATO [Transformation of the military education system of Ukraine on the way to achieving NATO standards]. *Nauka i oborona*. Vyp. 2. P. 3–10 [in Ukrainian].
11. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro Stratehiu voiennoi bezpeky Ukrainy» № 121 (2021, March 25). [The Law of Ukraine «On the Strategy of Military Security of Ukraine: Decree of the President of Ukraine»]. (n.d). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661> [in Ukrainian].
12. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro Stratehiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy» №392 (2020, September 14). [The Law of Ukraine «On the National Security Strategy of Ukraine: Decree of the President of Ukraine»]. (n.d). zakon.rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text> [in Ukrainian].
13. Romanenko Ye. O. (2016). Reformuvannia Zbroynykh syl Ukrainy za standartamy NATO [Reforming the Armed Forces of Ukraine according to NATO standards]. *Publichne uriaduvannia*. № 3. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/pubm_2016_3_15 [in Ukrainian].
14. Semenchenko A.I. (2020). Efektyvnist derzhavnogo upravlinnia u sferi zabezpechennia natsionalnoi bezpeky [Effectiveness of public administration in the field of national security]. Retrieved from http://defpol.org.ua/site/index.php/uk/publikaci/doc_download/1 [in Ukrainian].
15. NATO standards mechanism and pace of implementation, adaptation to Ukrainian realities [Standarty NATO mekhanizm i tempy vprovadzhenia, adaptatsiia do ukraïnskykh realii]. *Cayit MO Ukrainy*. Retrieved from <https://www.mil.gov.ua/news/2021/02/12/standarti-nato-mehanizm-i-tempi-vprovadzheniya-adaptacziya-do-ukrainskih-realij/> [in Ukrainian].
16. Strikha C. V. (2019). Transformatsiia systemy viiskovoi osvity Ukrainy na shliakhu Ukrainy do NATO [Transformation of Ukraine's military education system on Ukraine's path to NATO]. *Viiskova osvita*. Vyp. 2 (40). [in Ukrainian].
17. Cherviakova O. V. and Mekheda V. D. (2021). Violations of the laws or customs of war under military law: comparative analysis of international and internal legislation of Ukraine. *Problemy zakonnosti*. 152. P. 8–18 [in English].